

DUNJAGERIĆ

*Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine
Kidričev trg 3, YU 68000 Novo Mesto*

ZORAN GREGL

*Arheološki muzej, Zagreb
Trg N. Zrinskog 19, YU 41000 Zagreb*

REKONSTRUKCIJA GROBA 48 S RIMSKODOBNE NEKROPOLE GORNJA VAS U LAPIDARIJU ARHEOLOŠKOG MUZEJA U ZAGREBU

UDK 904:726.821(497.13)"00"

Stručni rad

U ovom radu autori daju opis radova koji su izvedeni prigodom rekonstruiranja jednog rimskodobnog groba u lapidariju Arheološkog muzeja u Zagrebu. Grob je osebujnog oblika, kružnog tlorisa (izvorno je imao kupolu), a otkriven je na nekropoli kod sela Gornje Vas na Žumberku. Budući da ovu nekropolu sa sigurnošću možemo pripisati plemenu Latobika, smatrali smo korisnim da grob rekonstruiramo u Zagrebu budući da su ovakvi nalazi u Hrvatskoj vrlo rijetki, a na samom terenu nema mogućnosti prezentacije »in situ«.

Zaštitna iskopavanja na lokalitetu Gornja Vas (općina Samobor, Hrvatska) provedena su u razdoblju od 1982. do 1989. godine i istražena je cijela površina nekropole (ukupno 64 groba). Sav pokretni materijal prebačen je u Arheološki muzej u Zagrebu i trenutačno je u fazi obrade pa ne raspolažemo definitivnim podacima o karakteru nekropole, no na osnovi dosadašnjih rezultata možemo dati preliminarne zaključke. Nekropola pripada ranocarskom razdoblju, točnije vrijeme njezinog funkcioniranja je od flavijevskog razdoblja do Markomanskih ratova. Pripisujemo je Latobicima, plemenu čije je matično područje bio teritorij današnje Dolenjske. Svi grobovi u Gornjoj Vaši su paljevinski, manjih dimenzija, a tlocrt im je četvrtast ili kružan. Grobovi kružnog tlocrta imali su konstrukciju načinjenu od nepravilnih komada kamenja, i u Gornjoj Vaši pronađeno ih je 6 (što čini 9,5% istraženih grobova). Činjenica da je taj oblik rjeđe zastupljen od ostalih, uz podatak da su ti grobovi najbogatiji sitnim nalazima te da su većih dimenzija (unutarnji promjer im varira od 105 do 150 cm), navodi nas na zaključak da su u njima bili pokapani viđeniji predstavnici tadašnjeg društva. Osim u Gornjoj Vaši grobovi ovog oblika, etničke atribucije i načina gradnje pronađeni su još samo na području Slovenije, i to na lokalitetima Globodol, Mrzlava vas, Veliki kamen i Zloganje,¹ te u Hrvatskoj na nekropolama Zagreb - Držičeva ulica² i Zagreb -

1. D. Breščak, *Oblike antičnih grobova na Dolenjskem. Dolenjski zbornik*, Novo Mesto, 1985, 39.

2. M. Gorenc, *Ostaci antiknog groblja u Držičevoj ulici i počeci urbanizacije užeg područja grada Zagreba. Iz starog i novog Zagreba*, sv. II, Zagreb,

1960, 9-28; B. Vikić-Belančić, *Obilježja i kronologija grobova novootkrivene antične nekropole u Držičevoj ulici u Zagrebu. Iz starog i novog Zagreba*, sv. II, Zagreb, 1960, 29-44.

križanje Savske i Varaždinske ceste (danas Ulica proleterskih brigada).³ Grobovi kružnog tlocrta iz Gornje Vaši nose slijedeće redne brojeve: 24,25, 36, 40, 48 i 58. Jedan od njih, grob 48, pronađen je i istražen tijekom 1987. godine,⁴ a kako nije bilo mogućnosti prezentacije »in situ«, odlučeno je da ga se prebaci i rekonstruira u Zagrebu. Naime, Gornja Vas je smještena u središnjem dijelu Žumberka - na dosta negostoljubivom terenu - oštrem klime, loših prometnica i izvan tokova suvremenog življenja. Zahvaljujući *Univerzijadi*, Arheološki muzej je dobio mogućnost uređenja svog zapuštenog dvorišta u Gajevoj ulici u stalnu izložbu rimskodobnih kamenih spomenika⁵ koja je od samog početka (otvorenje je bilo 2. srpnja 1987. godine) izazvala neočekivano veliko zanimanje posjetilaca, pa smo smatrali da bi u tom prostoru jedan reprezentativan grob iz Gornje Vaši bilo korisno predložiti posjetiocima muzeja. Odlučeno je da to bude grob 48 budući da se svojim oblikom dobro uklapa u središnji dio izložbenog prostora.

I. Dizanje groba

Dizanju Groba u Gornjoj Vaši prethodilo je nekoliko pripremnih radova; budući da je istražen u ljeto 1987. u redovnoj kampanji zaštitnih arheoloških iskopavanja (si. 1) i inventar groba tom prigodom izvađen i prenesen u Arheološki muzej, prije dizanja u studenom 1987. godine, trebalo je samo očistiti kamenu konstrukciju i dopuniti postojeću dokumentaciju.⁶

a) Iskopana je sonda malo veća od groba, toliko da je bilo moguće čišćenje zida i s vanjske strane do najdonjeg reda kamenja. Izvađena je sva nasuta zemlja iz unutrašnjosti groba i oko njega, detaljno su očišćene površine kamena i reske među njima. Ostavljeno je samo kamenje za koje se sa sigurnošću moglo utvrditi da je »in situ« (si. 2).

b) Nakon čišćenja prišlo se označavanju kamenja. Svaki kamen je dobio svoj broj - u unutrašnjosti od 1, napisano crveno; na vanjskoj strani počevši od 200, napisano zeleno. Ulazna vrata i prag označeni su posebnim oznakama; V za dijelove unutrašnjeg kamena vrata, VV za vanjski kamen vrata i P za prag. Kako su ovi kameni blokovi bili raspucani i u više komada, osim davanja oznake i broja svakom pojedinom dijelu, označene su i veze među dijelovima da bi se olakšala kasnija rekonstrukcija. Pisanje brojeva bio je poseban problem jer je većina kamenja bila u dosta lošem stanju, vrlo vlažni, drobili su se u sitne komadiće, ili im se meka površina skidala u debelom praškastom sloju.

Pokušali smo pisati kredom za označavanje drveta (tzv. šumarska kreda), ali je ona zbog vlage, hrapavog i mekog kamena, bila neupotrebljiva - brojevi su bili potpuno nečitki, ili kreda uopće nije ostavljala trag. To isto bio je razlog što nismo mogli upotrijebiti vodootporni flomaster. Na kraju smo se odlučili za drvene bojice, koje su se pokazale kao dobar izbor - oznake su izdržale do rekonstruiranja groba u muzeju.

Uz brojčane oznake kamenja, svakom kamenu označili smo gornju površinu - strelicom prema orijentacionoj točki A, otprilike u središtu groba, u koju je na terenu bila zabodena trasirka. Smjer strelice lako se određivao konopcem vezanim za trasirku.

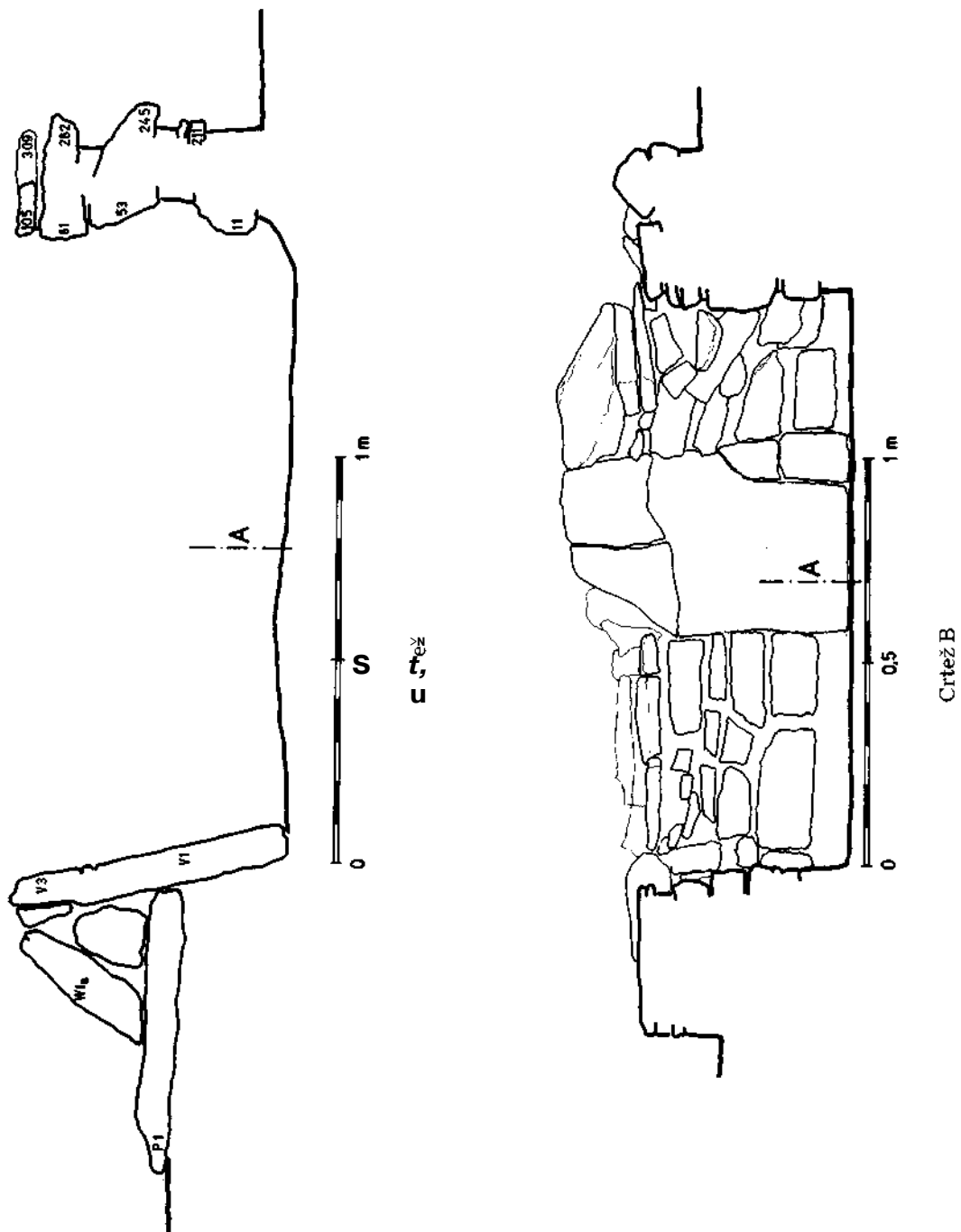
3. M. Šeper, Nekoliko novih rimskih nalaza u Hrvatskoj. *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n. s. XXII-XXIII, Zagreb, 1941-1942, prilog stupac 1-7.

4. Stručni dio ekipe sačinjavali su arheolozi mr. Zoran Gregl (Zagreb) i Bruna Nardelli (Venezia), dipl. ing. arh. Dunja Gerić (Zagreb), te studenti arheologije Sveučilišta u Zagrebu Biserka Juhar i Damir Dijaković.

5. Autor projekta je dipl. ing. arh. Branko Siladin, a odabir spomenika učinili su kustosi antičkog

odjela Arheološkog muzeja. Financijeri radova bili su USIZ za kulturu i Skupština grada Zagreba (iz programa za uređenje grada za *Univerzijadu*). Projektnu dokumentaciju načinili su INTERINZINJERING i IPZ, a radove je izvodio INTERPUBLIC sa svojim kooperantima.

6. Pri dizanju groba na terenu i pri rekonstrukciji u lapidariju Arheološkog muzeja u Zagrebu stručni dio ekipe sačinjavali su mr. Zoran Gregl, d. i. a. Dunja Gerić i Biserka Juhar.

Kroz točku A postavljene su dvije linije presjeka sa sjecištem u toj točki. Jedan presjek je postavljen kroz ulaz groba, a drugi pod kutem od približno 75° s pogledom na ulazna vrata (vidi crteže A i B). Linije presjeka na terenu označene su sa po dva čavla čije su međusobne udaljenosti izmjerene, pa im se položaj mogao rekonstruirati. Nive- lirom su postavljene i dvije horizontalne - nizovi čavala zabodenih u unutrašnje i vanjsko lice zida - obje na istoj apsolutnoj koti. One su omogućile da se na istim visi- nama mjere unutrašnji i vanjski opseg groba i da, prigodom rekonstrukcije, osiguraju točan odnos položaja kamenja na vanjskom i unutrašnjem licu po vertikali.

c) kako je grob građen od nepravilnog kamenja i redovi nisu horizontalirani, nije ih bilo moguće skidati red po red i crtati tloris svakog reda, već je nacrtan samo tlocrt groba u fazi neposredno prije početka skidanja kamenja. Taj tloris poslužio nam je za rekonstrukciju gornje površine zida (vidi crtež C). Osim spomenutih presjeka i tlocrta, nacrtan je i razvijeni pogled na unutrašnje lice zida (vidi crtež D). Time je definiran položaj svakog vidljivog kamena.

Paralelno s grafičkom, rađena je i opsežna foto-dokumentacija - crno-bijele fotografije i color dija-pozitivi. U segmentima je snimljeno unutrašnje i vanjsko lice zida, a fotografiran je i postupak skidanja i pakiranja kamenja.

d) Svaki kamen je nakon dizanja očišćen od zemlje i zapakiran u PVC foliju. Za slučaj da se oznaka na kamenu izbriše, uz svaki kamen stavljen je listić sa njegovim brojem, što se u nekoliko primjera pokazalo korisnim.

Na taj način zapakirano kamenje prevezeno je u Arheološki muzej u Zagrebu, gdje se pristupilo rekonstrukciji groba.

II. Rekonstrukcija

Na mjestu određenom za postavljanje groba u lapidariju muzeja izvedeni su pri- premni radovi za rekonstrukciju. Iskopana je okrugla jama promjera 260 cm, dubine 50 cm i u nju je nasut i nabijen sloj šljunka od 10 cm kao ocjedni sloj.⁷ U sredini jame postavljena je željezna cijev profila 108 mm čija je namjena da (u budućnosti) posluži kao središnji oslonac za demontabilnu pozornicu.⁸ Os ove cijevi nam je tijekom rekon- strukcije predstavljala točku A.

Na šljunčanom naboju izveden je temelj - nearmirani betonski prsten unutra- šnjeg promjera 140 cm i debljine 5 cm. Unutrašnjost kruga također je ispunjena šljunkom do gornje površine temelja (si. 4). time je grubo određena razina dna groba, 35 cm ispod površine.

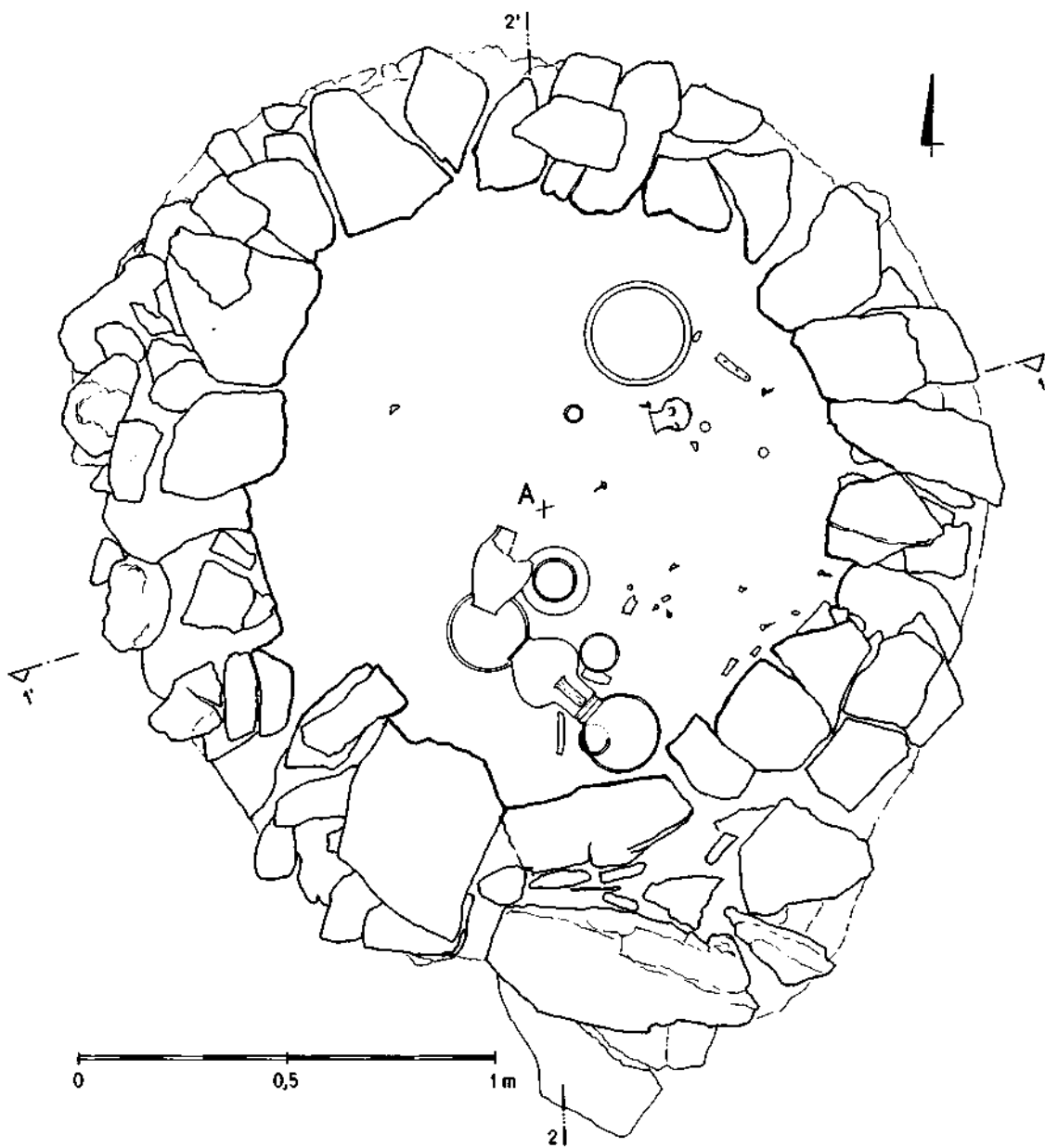
Budući da za grobove ovog tipa ne postoji pravilnost glede orijentacije prema stranama svijeta, odlučili smo da pri rekonstrukciji odustanemo od originalne orijenta- cije. Simetrična organizacija izložbenog prostora i središnja pozicija groba pridonijele su odluci da se ulaz smjesti na uzdužnu os lapidarija, okrenut prema zgradi muzeja - iz kojeg smjera se očekuje najveći broj posjetilaca.

Grob je, originalno, građen tako da je iskopana okrugla jama promjera oko 220 cm. Kameni prag nalazio se na nivou terena kakav je bio u antici, a dno groba 35 cm ispod. Graditelj, koji je stajao unutra, gradio je zid pazeći samo na unutrašnje lice zida, dok je s vanjske strane popunjavao praznine nastale između radijalno postavljenog kamenja zida i stijenke jame ne poklanjajući pažnju izgledu vanjskog plašta. Kao

7. Prigodom radova na uređenju lapidarija iz- veden je i sistem dreniranja cijelog izložbenog pro- stora.

8. Projekt korištenja lapidarija uključivao je i mogućnost povremenog održavanja koncerata i

predstava, a predviđeno mjesto za pozornicu je u- pravo središnji prostor lapidarija, tj. krug u kojem se nalazi rekonstruirani grob. Zbog nedostatka sredstava naknadno se odustalo od montaže pozor- niče.

GORNJA VAS 1987- GROB 48 - TLOCRT OTVORENOG GROBA - MJ 1: 10 - 01.10.1987. - SNIMILA: I) *Serić*

Crtež C

vezivno sredstvo upotrijebljena je glina. Na visini od oko 50 cm od dna počinje kupola građena jednostavnim prepuštanjem pločastih kamena - tzv. lažni svod.

Na sličan način pokušali smo i mi izvesti rekonstrukciju groba. Iskopana jama je malo većeg promjera zbog dobivanja veće ocjedne površine, ali je način zidanja isti. Umjesto gline, kao vezivno sredstvo upotrijebili smo produžni mort, da bismo dobili veću čvrstoću i otpornost na atmosferske utjecaje.

U odnosu prema novoj poziciji vrata i točku A u središtu, rekonstruirali smo položaj čavala na linijama presjeka. Iz tlocrta i presjeka odredili smo položaje početnog i završnog kamena prvog reda - time smo fiksirali otvor za vrata - te pristupili slaganju kamenja. Svaki kamen je izvađen iz vrećice i postavljen na svoje mjesto (si. 5), kontrolirali smo redni broj kamena i njihov međusobni odnos na crtežu razvijenog plašta i na fotografiji, te položaj prema sredini - strelica prema točki A.

Nakon što je ovako određen položaj kamenja, jedan po jedan kamen je detaljno opran, vraćen na svoju poziciju i položen na ležaj od produžnog morta. Istim načinom nastavljeno je zidanje do završnog reda. Iako je kamenje nepravilnog oblika i redovi nisu horizontalni, prema crtežu smo mogli odrediti redosljed polaganja kamenja. Donosili smo red po red kamenja, određivali točnu poziciju pojedinih komada, prali ih i ugrađivali jedan po jedan (si. 6, 7).

U svakom redu smo nivelirali kontrolirali visinske pozicije kamenja prema ranije određenoj horizontali

Presjeci su nam poslužili da na njima kontroliramo promjere groba, debljinu zida, te položaj i visinu praga i vrata.

Prije postavljanja kamenja na ulazu učinjena je njihova restauracija.⁹ Sve sljubne plohe očišćene su od prašine i blata do čistog kamena. Dijelovi su složeni prema oznakama i brojevima, te fotografijama izvornog stanja, i slijepljeni polieterskom smolom s talkumom kao punilom, za dobivanje prikladne konzistencije.

Prvo je ugrađen prag - postavljen je na ležaj od produžnog morta - tako da mu je gornja površina na razini okolnog travnjaka, a zatim su postavljena i uzidana unutrašnja i vanjska vrata (si. 8).

Nakon ugradnje svih kamenih dijelova obavljani su završni radovi: skinut je suvišak morta, kamenje je očišćeno i fuge pripremljene za bojanje. Željezna cijev u sredini skraćena je do razine dna groba i pokrivena pločicom od čeličnog lima, tako da neće biti vidljiva. Dno groba zasuto je sa 5 cm debelim slojem crnog pijeska što asocira na garež kojom je dno i bilo pokriveno. Fuge su obojene zemljanom bojom (oker) da bi se postigla veća sličnost s originalnim vezivom - glinom,¹⁰ u nj su stavljene kopije posuda kakve su pronalazene u Gornjoj Vaši. Sve kopije su načinjene od originalnog materijala (gline),¹¹ no zbog boljeg vizualnog efekta učinjen je jedan ustupak: u grob nisu stavljene kopije predmeta koje su u njemu pronađene, već je načinjen odabir nekoliko najatraktivnijih s nekropole Gornja Vas.

9. Restauraciju praga i vrata izvršio je ing. grad. Slavimir Slaviček.

10. Upotrijebljena je otopina »Barvit« pigmentne preparacije i parafina u nitro-razrjeđivaču, što je efikasna zaštita od vlage i kiše. Završne radove

oko zaštite i patiniranja grobne konstrukcije izvršio je akad. kipar Josip Fluksi.

11. Rekonstrukciju pokretnog materijala načinila je ing. Vera Colja.

POPIS SLIKA I CRTEŽA

ABBILDUNGS- UND ZEICHNUNGSVERZEICHNIS

SI. 1 - Gornja Vas, grob u toku čišćenja; Abb. 1 - Gornja Vas, grab im Laufe der Freilegung; SI. 2 - Gornja vas, grob nakon čišćenja; Abb. 2 - Gornja Vas, Grab nach der Freilegung; SI. 3 - Zagreb, pripremljena podloga za grob; Abb. 3 - Zagreb, vorbereiteter Unterbau; SI. 4 - Zagreb, prvi red kamenja; Abb. 4 - Zagreb, zweite Steinreihe; SI. 5 - Zagreb, drugi red kamenja; Abb. 5 - Zagreb, zweite Steinreihe; SI. 6 - Zagreb, sazidana konstrukcija; Abb. 6 - Zagreb, gemauerte Konstruktion; SI. 7 - Zagreb, unutrašnja vrata groba; Abb. 7 - Zagreb, innere Grabkammertür; SI. 8 - Zagreb, središnji dio lapidarija s rekonstruiranim grobom; Abb. 8 - Zagreb, zentraler Teil des Lapidariums mit rekonstruiertem Grab

Zeichnung A - Querschnitt 2 2' durch den Grabkammereingang; Crtež A - presjek 2 2' kroz ulaz groba; Zeichnung B - Querschnitt 1 1' mit Türansicht; Crtež B - presjek 1 1' s pogledom na ulaz; Zeichnung C - Grundriss des Grabbaus und Grabfunde in situ; Crtež C - tloris grobne konstrukcije i nalaza »in situ«; Zeichnung D - Grabbau von innen; Crtež D - unutrašnji izgled konstrukcije - razvijeni pogled

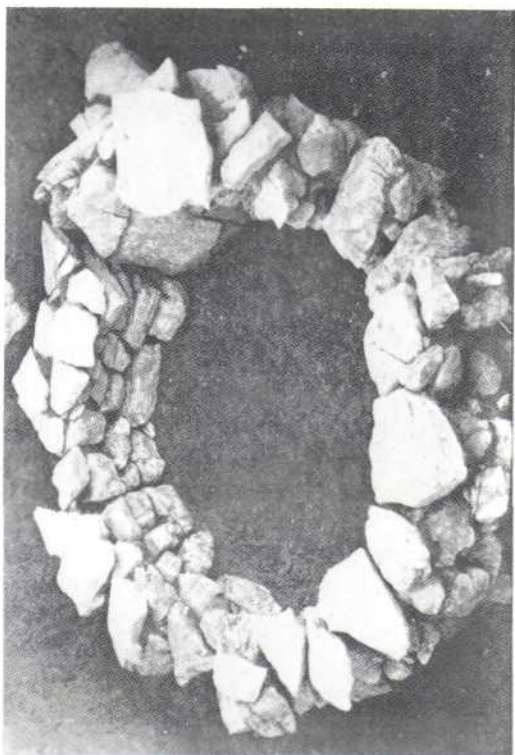
ZUSAMMENFASSUNG

REKONSTRUKTION DES GRABES 48

AUS DER RÖMERTZEITLICHEN NEKROPOLE GORNJA VAS IM LAPIDARIUM DES ARCHAEOLOGISCHEN MUSEUMS IN ZAGREB

Die römertzeitliche Nekropole beim Dorfe Gornja Vas auf Žumberak (Gemeinde Samobor, Kroatien) gehört der frühkaiserlichen Zeit an; im Laufe der Ausgrabungen, die seit 1982 vom Archäologischen Museum in Zagreb durchgeführt werden, wurden 64 Gräber freigelegt. In Gebrauch war diese Nekropole von flavischer Zeit bis zu den Markomannischen Kriegen (ca. 70 — 160 J. n. Chr.) und darin wurden die Angehörigen des Latobikerstammes begraben. Es sind Brandbestattungsgräber mit kleineren Abmessungen und ihr Grundriss ist viereckig oder kreisförmig. Die Abmessungen der viereckigen variieren von 40 x 40 cm bis 100 x 100 cm, während der innere Durchmesser der Kreisgräber von 105 bis 150 cm beträgt. Die Kreisgräber sind in trockenmauer-Technik gebaut und hatten ursprünglich eine Kuppel; in Anbetracht ihrer monumentalen Beschaffenheit und reicher Beigaben darf angenommen werden, dass darin angesehenere Vertreter der damaligen Gesellschaft bestattet wurden. Von der Gesamtzahl der Gräber in der Nekropole Gornja Vas machen die Kreisgräber 9,5% aus.

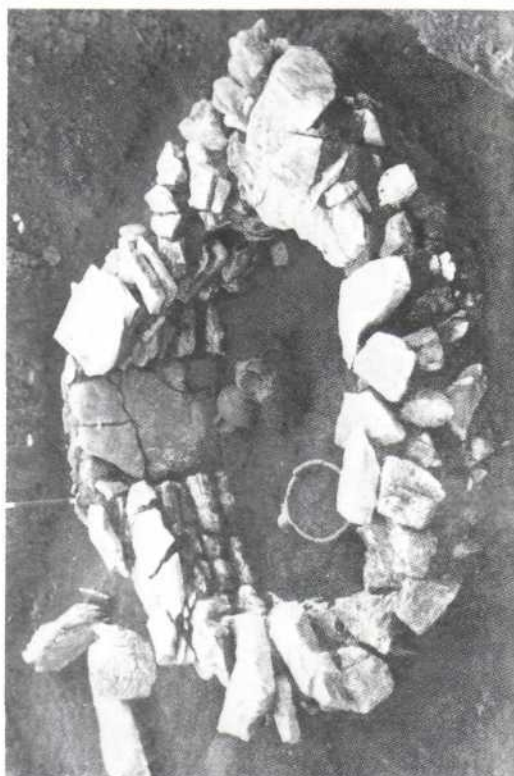
1987 wurde dem Archäologischen Museum, (dank den Weltsportspielen der Studenten - UNIVERSIADE) ermöglicht, seinen verwahrlosten Hinterhof in eine ständige Ausstellung von römertzeitlichen Steindenkmälern vom kroatischen Gebiet, umzuwandeln. Da auf der Fundstelle Gornja Vas keine Möglichkeit zur Darstellung der Gräber *in situ* vorhanden ist, wurde beschlossen, das Grab Nr. 48 nach Zagreb umzusiedeln und im Lapidarium zu rekonstruieren. Da dies der erste Fall einer Grabrekonstruktion in Kroatien war, beschreiben die Verfasser dieses Artikles die Arbeiten, die dabei erledigt werden mussten: Ausheben des Grabes in der Nekropole, Signieren von Steinen, Transport und Rekonstruktion im Museum.

Slika 2

Slika 4

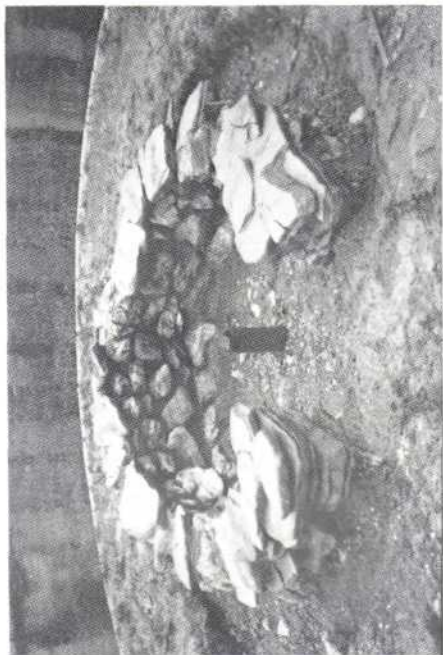

Slika 1

Slika 3

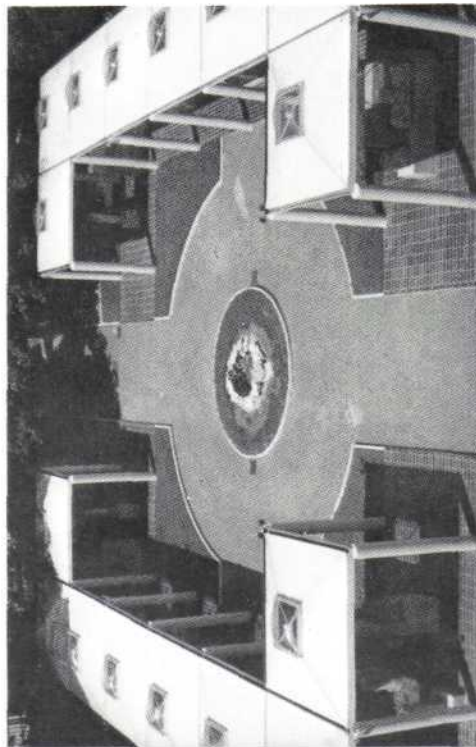
Slika 6

Slika 5

Slika 7

Slika 8